

Quan el monstre es diu Barba-Blava

Barba-Blava¹ és un personatge singular. Misteriós i enigmàtic cavaller, que pot adoptar una aparença distinta segons els diferents relats que ens expliquen les seves aventures i els seus crims, es caracteritza per una sèrie de peculiaritats: En primer lloc, podem afirmar que no té res a veure amb el típic heroi dels contes meravellosos. A les històries que protagonitza, és la dona qui té el paper de l'heroïna valenta i decidida.

Complex i ambigu, representa sempre les forces del Mal, ocultes sota una aparença que sovint l'humanitza. En realitat, Barba-Blava desenvolupa el paper d'agressor o d'adversari, encara que aquest fet s'emmascaï al principi, quan se'n va a viure amb la protagonista.

La unió de la parella protagonista, doncs, no és mai la funció que clou la història, sinó que suposa el punt de partida de les tribulacions i de la dissort per a la dona. Una dona que, sense saber-ho, s'ha casat o ha de conviure amb un monstre. Això no vol dir, emperò, que tenguï menys importància que la figura femenina. Els relats que ens parlen de la seva salvatge, són històries que sempre giren entorn d'ell. És el centre i l'eix d'una acció que només té sentit a partir de l'heroi masculí. A més, es tracta d'un personatge nominat a la versió de Perrault (i innominat a la majoria de les versions dels contes de tradició oral), tret que l'allunya dels herois dels contes, o bé innominats gairebé sempre, o bé posseïdors d'uns noms que no varien i que es repeteixen a cadascun dels herois d'un mateix recopilador.

Però quin deu ser l'origen d'aquest personatge de conte? Ben segur que des de temps molt antic, la història d'un heroi monstruós i assassí de donzelles, degué formar part dels relats transmesos oralment, de generació en generació. Barba-Blava devia formar part de la memòria col·lectiva i els seus crims degueren ser explicats, en veu baixa, moltes vegades. Segons Carl Jung, Barba-Blava pot representar la manifestació de l'*animus*, la personificació masculina a l'inconscient de la dona, en la seva vestant negativa.

Perrault degué recollir aquell vell relat de la tradició oral i en va fer una recreació a partir de l'escriptura. Però

la mateixa trama es troba en versions diverses i llunyanes del mateix conte, cosa que demostra la seva universalitat.

Paul Delarue ha indicat l'aparició del tema de Barba-Blava en un romanç popular a bona part d'Europa. Es tracta de *Renaud le Tueur de femmes*, on, com assenyala el mateix títol, el protagonista és l'assassí de les seves esposes. Només la darrera li parà una trampa desemmascarant-lo. Una altra cançó que presenta paral·lelismes amb el tema que ens ocupa és *La Maumariée vengée par ses frères*. Hi ha dues variants d'aquesta cançó: Una en llengua d'oc i l'altra en llengua d'oïl. L'element essencial que diferencia el conte de la cançó és el següent: A la cançó, hi sol aparèixer el motiu de l'infant assassinat. El marit malvat assassina el seu propi fill prenent-lo dels braços de la mare.

Quant a l'origen de Barba-Blava o a les fonts amb les quals es possible relacionar-lo, podem parlar de dos personatges. Dos noms propis extrets de la història, d'una banda, i de la mitologia, de l'altra. En primer lloc, hem de destacar el monstre de la història: Gilles de Rais, noble bretó medieval, assassí d'infants. Un personatge que representa la fascinació per l'horror. Els seus crims, que mai no hem sabut si foren certs, fascinaren els seus contemporanis, primer, i els historiadors, els novel·listes i els lectors, després.

Associar Gilles de Rais amb Barba-Blava és un clixé de la literatura popular. Quan l'abat Eugène Bossard (Paris 1886) escriu una biografia sobre Gilles de Rais i fa que el seu protagonista assassí porti la famosa barba blava, s'inscriu en una tradició popular que ha fet una barreja de tots dos personatges. En realitat, el conte de Barba-Blava és molt més antic que el personatge històric del mariscal Gilles de Rais, que l'any 1440 fou acusat d'haver assassinat entorn de cent cinquanta infants, encara que aquest noble tan sols es va casar una vegada amb la dama Catherine de Thouars. No és estrany, emperò, que la memòria popular identificàs les dues figures: la de l'assassí històric amb la del marit monstruós dels relats tradicionals. D'alguna manera, la col·lectivitat cerca de fer més real un personatge i el situa en un context i unes circumstàncies ben concretes i establertes. Hom creu que la identificació degué sorgir a Anjou cap a finals del segle XVI. A Bretanya, el personatge històric de Gilles de Rais és conegut popularment amb el nom de Barba-Blava. La

tradició oral atribueix la propietat de tots els castells sense senyor conegut a aquest noble; i els relats populars no han oblidat els seus crims.

El mateix ocorre a Mallorca, per exemple, amb un altre heroi pervers: El comte Arnau. En el procés d'adaptació a l'illa de la cançó i la tradició del conte Arnau, que a meitat del segle XVII ja devia existir a l'illa, es juntà amb un altre personatge històric. També en aquest cas les dues figures, la llegendària i la històrica, s'identificaren dins la memòria del poble. Històricament, ens referim a Ramon Safortesa Pacs-Fuster de Villalonga i Nét, comte de Santa Maria de Formiguera i senyor de les antigues cavalleries d'Hero, Santa Margalida, Alcudiola, Maria, Puigblanc, Castellet i Tanca, nascut el 15 d'agost de 1627 i mort el 25 d'octubre de 1694. El tarannà conflictiu d'aquest noble, que sugjugà i maltractà el poble, li valgueren el sobrenom de Mal. Per això els seus vassalls li aplicaren la cançó i la llegenda del comte Arnau.

Barba-Blava es casa amb moltes dones. Cada vegada que la seva esposa transgredeix la prohibició que li havia imposat, la mata. El matrimoni, que segons Propp és la funció que clou el conte meravellos, és, en aquest cas, fals. Així com a Orient, i a la Grècia contemporània de Plató, l'amor humà és concebut com a plaer físic i la passió dolorosa es considera una malaltia que s'ha de refusar, a Occident, al segle XII, és el matrimoni el que es menysprea, fet que demostra una influència del catarisme i d'altres grups heterodoxos. La passió que fa patir, perquè és irracional, és, per contra, enaltida. Per aquesta raó la poesia dels trobadors constitueix un himne a l'amor dissortat, sempre insatisfet, i exalta l'amor fora del matrimoni, concebut com a ritual secret que no té res a veure amb la realitat social i humana del moment.

Als contes meravellosos, el paper del matrimoni és fonamental. Sol representar la unió definitiva de la parella protagonista, una mena de recompensa al final de la història. En aquells casos en què se situa enmig, com un episodi més de la trama, no es tracta d'una situació estable i, per això mateix, no dura. No és el vincle que porta la parella protagonista a una felicitat eterna, sens límits, sinó que sorgeix quelcom inesperat que dificulta la felicitat de la parella i que els separa. Aleshores la dona haurà d'esforçar-se molt intensament, perquè sigui possible el retrobament. Quan aconsegueix reunir-se de bell nou amb l'espòs, guanyat el seu amor com si fos el més preuat dels béns, es produeix el *happy end* del relat.

Al conte que ens ocupa, en canvi, el matrimoni esdevé un fals matrimoni i, precisament per aquesta raó, no indica un final de l'acció sinó que la recomença sempre seguit. Amb cada nou casament, l'heroi repeteix un mateix ritual de mort. Sense cap escrúpol, farà retre la vida de les seves esposes i, reiniciant el cicle, es tornarà a maridar. El casament, convertit en un cicle destructor, serà la causa de l'empresonament de l'heroïna i significarà el començament de les seves desventures. Però també de l'aventura d'alliberar-se d'una unió que és un engany i de cercar, en

l'escapada, la felicitat. El plaer que acompanya habitualment la unió física i sexual entre dues persones s'identifica, per tant, amb la mort, terme aparentment de significació oposada. L'amor es relaciona, quasi al·legòricament, amb la mort. La cambra, que sol ser el lloc del plaer, es transforma en una cambra mortuòria. Un lloc utilitzat com a dipòsit de cadàvers o com a lloc on s'amaguen terribles crims. Recordem que la majoria de les versions del conte són ben explícites: Les parets de l'habitació prohibida estan cobertes amb els cadàvers de les esposes assassinades. El castell té característiques infernals i constitueix l'escenari on es desenvolupa l'acció. El matrimoni és la porta que condueix la dona fins a la mort. No es tracta, doncs, d'una entrada a la vida adulta i a la felicitat il·limitada, com sol ocórrer a les rondalles. El desig, que sol definir les relacions humanes, no té cap connotació sexual. Perquè Barba-Blava no desitja la seva esposa. L'únic desig que experimenta és el de donar-li mort.

Podem relacionar aquest personatge amb el diable —Barba-Blava és definit com un autèntic Senyor de les tenebres— i també el podem relacionar amb els ogres —sobretot en aquelles versions en què fa menjar la carn dels morts o en menja ell mateix—, els gegants antropòfags, i, sobretot, els vampirs, uns personatges que també vinculen l'amor i la mort. No ens ha d'estranyar, per tant, que trobem referències a contes meravellosos del cicle de Barba-Blava en els quals aquest adopti una d'aquestes figures.

Barba-Blava és un heroi cruel. Assassí de donzelles, viu reclòs en un palau i s'amaga del món. Al conte de Perrault, hi trobam el nom que el retrata com un cavaller que, tot i tenir forma humana, es caracteritza per un tret singular: El color de la seva barba. Tenir una barba de color blau no és gaire freqüent. D'una banda, l'adjectiu ens fa pensar en l'excepcionalitat del personatge. Rere una aparença humana, s'hi amaga la bestialitat. Per això no és estrany que l'adjectiu provoqui una certa inquietud. És clar que algú que porta una barba blava no és una persona normal. El seu aspecte extern reflecteix l'excepcionalitat de la seva existència de malvat.

El blau vol dir misteri i enigma. Una barba mai no és de color blava. Ens la podríem imaginar, si ens esforçàs-sim a cercar-ne una interpretació simbòlica, tan obscura que pugui semblar d'aquesta tonalitat. Obscura, doncs, com l'ànima d'un personatge robador de vides. Fosca com una nit sense estels o com els pensaments de l'assassí. També la cambra prohibida, aquella que guarda els crims del cavaller, devia ser prou obscura. Com ho és la sang que n'omplia les parets. El blau pot adquirir, per tant, significacions molt distintes: Des de la negror del crim a la foscúria de la cambra que el representa. Fins a l'atzur dels secrets descoberts.

A moltes de les variants del conte —encara que no a la de Perrault on se subratlla l'origen burgès del protagonista—, Barba-Blava és un cavaller noble. Pertany a l'aristocràcia i habita un castell del qual és l'únic senyor. És precisament en aquest castell, gairebé un indret d'inicia-

ció per a la dona, on ella serà reclosa i hi farà descobriments terribles: La troballa de la mort, que porta implícita i obligada la vulneració del que era prohibit. Tot plegat com un autèntic camí d'aprenentatge vital. A vegades, el relat especifica la naturalesa de l'origen aristòcrata del protagonista. Un origen que pot variar d'una versió a l'altra, però que sempre indica un naixement privilegiat.

Pot ser definit com un gran cavaller, un príncep, el fill de l'emperador de Turquia, un bell senyor, un rei o un comte. Tant se val. L'únic que té importància és destacar la categoria de la seva cuna i de la seva condició. En altres ocasions, aquesta categoria no s'especifica clarament, sinó que apareix subratllada implícitament, quan el relat insisteix a destacar el seu poder enorme o les magnífiques riqueses que omplen les diferents estances del castell.

La barba de color blau és una mena de marca diabòlica de la qual el protagonista no es pot desprendre, malgrat la repugnància que inspira en els que el coneixen. A Barba-Blava, no li queda més remei que portar en el rostre l'estigma del seu pacte ocult amb el Mal. El color blau serveix per accentuar el misteri que envolta aquest personatge. És, doncs, molt més efectiu que el vermell, per exemple. Una tonalitat que relacionaríem immediatament amb la sang i el crim, però que no té totes aquestes connotacions misterioses. El blau és, sens dubte, el signe de la culpa gravat a la pell. Un signe del qual és del tot impossible fugir.

Potser podríem parlar també de l'absència de rostre en Barba-Blava. L'heroi s'amaga rere una barba que n'és el tret físic més característic. Una barba que serveix, a més d'accentuar el seu caràcter diferent i estrany, per ocultar-li el rostre. Podem dir, per tant, que exerceix la funció d'una autèntica màscara. Una màscara que representa el caràcter tèrbol i confús d'aquest heroi. Què s'hi amaga al darrere? Segurament ningú no ho sap clarament, encara que molts ho sospitin. Només l'heroïna en traurà l'entrellat.

Fora de França, on la influència del conte de Perrault és menys evident, Barba-Blava adopta, com hem indicat, formes molt distintes. Sovint el misteri és substituït per l'horror. Llavors trobam un heroi que menja cadàvers o que obliga les seves presoneres a menjar-ne. (No és estrany, doncs, que de menjador d'homes i dones es transformi en vampir. Es tracta, evidentment, de dues figures molt pròximes). Pot ser un mariscal de França o un rei bretó. Però també pot tenir l'aparença d'un vampir, un gegant, un troll, un animal o un diable. En definitiva, sempre un ésser monstruós.

El final de Barba-Blava és sempre tràgic. La seva mort suposarà l'alliberació de l'heroïna i serà la prova definitiva del seu triomf. L'heroi, emperò, trobarà la mort. Una mort que el destrueix com a ésser maligne, en lloc de salvar-lo com a heroi. No es tracta de la mort que regenera i salva qui l'ha de patir, sinó d'aquella altra que es basa en la destrucció definitiva del monstre.

Barba-Blava és un monstre. La seva naturalesa monstruosa no és només un embolcall de pell que es desprèn

amb relativa facilitat del cos d'un home, sinó que consisteix en quelcom molt més profund, que forma part de la pròpia essència del monstre. Es tracta d'una naturalesa que es reflecteix en l'actitud assassina. Així, doncs, qualsevol possibilitat de salvació és nul·la. Descrit sota la forma d'un ésser torturador de vides i torturat ell mateix, Barba-Blava és un personatge tan complex com atractiu. Tot i que ell no exemplifica de cap manera el procés de maduració personal i d'aprenentatge vital que duen a terme, habitualment, els personatges dels contes, no deixa de ser molt interessant. És clar que no representa cap evolució (és tan dolent al principi de les seves desventures com al final de la història, perquè res no el pot redimir). No és tampoc un personatge dinàmic que faci un viatge iniciàtic, però la seva maldat possibilita que la dona, l'autèntica heroïna segons els canons dels contes, avanci cap endavant. Ella madurarà, al llarg de les peripècies que protagonitza, i aprendrà a enfrontar-se amb els temors més profunds. Els que tots portam arrelats al fons del cor i de la ment. Aquells que la memòria col·lectiva ha sabut fer concrets i tangibles, representats pels diables, els ogres i els gegants, pels llops i les serpents, pel drac i el minotaure. Representades també per un ésser que sintetitza els trets definitoris de tots els que acabam d'enumerar, i que fins i tot a vegades els supera, precisament perquè és una figura tan complexa i eterna com les nostres pors: Barba-Blava. ♦

NOTES

(1) El personatges i el nom de Barba-Blava, vinculats a la imatge d'un assassí de dones ha perdurat fins a l'actualitat més enllà dels límits estrictes del conte. Fixem-nos, com a mostra, en la següent notícia apareguda a la premsa (*El dia del mundo*, diumenge 23 de novembre de 1997): «Agnes, hija del pastor protestante, Andras Pandi, el Barba Azul belga, acusado de haber dado muerte a dos de sus mujeres y a cuatro de sus hijos, ha confesado haber ayudado a su padre en el asesinato de cinco miembros de la familia entre 1985 y 1990, según informó ayer la fiscalía de Bruselas... Agnes también dijo en los interrogatorios que su padre y ella cortaron en trozos los cadáveres de las personas asesinadas y los dejaron en diversos sitios en las cercanías del matadero de Anderlecht, un barrio pobre de Bruselas, en bolsas para ser recogidos por los servicios de basuras, mientras que otras partes las introdujeron en ácido para hacerlas desaparecer».